

Aygün Cengiz, Serpil (2001)“Kimlik İnşasında Kağıt Kentlerin Kağıt Mezarlıkları”.
Doğu Batı Düşünce Dergisi, 4, Sayı 5, Mayıs-Haziran-Temmuz, 153-163.

KİMLİK İNŞÂSINDA KÂĞIT KENTLERİN KÂĞIT MEZARLIKLARI*

Serpil Aygün Cengiz **

Ta baştan beri tartışmaya katılmamış bulunan Piyotr İvanoviç ise, eline az önce aldığı resmi Adliye gazetesini gözden geçirmekteydi.

Birdenbire;

- Baylar, İvan İlyiç ölmüş! dedi.

- Doğru mu söylüyorsunuz?

- İşte okuyun!...

Taze mürekkep kokan gazeteyi Fiyodor Vasilyeviç'e uzattı.

Siyah çerçeve içinde şunlar yazılıydı: "Praskovya Fiyodorovna Golovina, sevgili kocası, Yargıçlar Kurulu üyesi İvan İlyiç Golovin'in 4 Şubat 1882 günü yaşama gözlerini yumduğunu tüm akraba ve dostlarına duyurur. Cenaze töreni cuma günü öğleden sonra saat 1'de yapılacaktır."

Tolstoy¹

NIÇİN ÖLÜM İLÂN EDİLİR?

Cemâat, kendi üyesinin *biyolojik ölümünü* zorunlu olarak kabullenip cenazesini kaldırsa da üyelerinin ortak kimliğini yeniden üretebilmek için ölmüş üyesinin *toplumsal ölümünü* reddetmek zorundadır. Cemâat üyesinin toplumsal ölümü, ölenin "diğerlerinin yaşamında etkin bir fâil olarak artık yer

* Bu çalışma, 11-13 Nisan 2001 tarihleri arasında Eskişehir'de düzenlenen *Uluslararası İletişim Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Serpil Aygün Cengiz, Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

¹ Tolstoy, Lev 2000 *İvan İlyiç'in Ölümü - Korney Vasilyev* (çev.: Mehmet Özgül). [y.y.]: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., s. 21.

almaması” (Mulkay 1993:33) demektir; oysa cemâatin varoluşunun temelinde her bir üyesinin ebedi yaşama sahip oluşu yatmaktadır. Bu nedenle, ölenin öldüğünün ilân edilmesi, ölenin biyolojik ölümünün kabulünü içerecek biçimde cemâat üyesinin toplumsal ölümünün reddidir.

Geleneksel ortamlarda ölümün ilânı, *evden eve haberleşme* yoluyla ya da *okutucu çıkartarak*, daha yaygın olarak da *salâ verdirerek* gerçekleştirilir (Örnek 1971:41). Ölümün ilânı ölenin toplumsal konumuna göre önemli değişiklikler göstermektedir. Anadolu’nun küçük yerleşim birimlerinde, ölen kişinin *yörenin zenginlerinden itibarlı* biri olması durumunda belediye hoparlörlerinden ölümünün ilân edilmesine (Örnek 1971:42) benzer biçimde, kentte de günlük gazetelerde ölüm ilânları *itibarlı* kişilere âttir: Başka bir deyişle, karşımıza çıkan bu *yeni* folklor, “yeni şişede eski şarap”tır sadece (Dégh 1994:I, 186).

Ölümü bütün cemâate ilân edilecek olan kişi her zaman cemâatin üstkimliğinin temsilcilerindendir; çünkü kimliğin inşâsı, yalnızca bir tanınma sorunu değildir; kimlikler tahakküm için de geliştirilmektedir (Isin ile Wood 1999:15). Dolayısıyla, kimliğin kurgulandığı bu alan, aynı zamanda *çok yönlü güç ilişkileri* olarak tanımlanan *iktidar mücadeleleri alanıdır*. Merkezde olan iktidar sahibi, görülendir ve görülenler “kendileri için konuştuklarını herkes için geçerliymiş gibi gösterme gayretindedirler” (Ahıska 1996: 31); merkezde olanlar böylece evrensel olanın ne olduğunu belirlerler. Günlük gazetelerde yer alan *ölüm* ve *öleni anma* ilânları bu belirleme etkinliğinin dikkat çekmeyen ama önemli bir parçasıdır.

Günlük gazetelerde, kimliklerimiz hiç bıkılmaksızın her gün yeniden inşâ edilmektedir (Dayan 1998:111). Gazetelerin tek bir günlük baskısı bile, “[b]ir günün hikâyesi dünyanın hikâyesini ve toplumun hikâyesini” (Lefebvre 1998:10) kapsadığı için toplumsal kimliklerin mevcut neliği hakkında bize kapsamlı bir fikir verebilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de yayımlanan onbir gazetenin otuzbir günlük hikâyesinin kimlik inşâsı bağlamında yalnızca ölüm ilânlarına yoğunlaşarak bir yeniden okunma denemesidir.

HAYÂLÎ CEMAATİN KÂĞIT KENTLERİNİN KÂĞIT MEZAR TAŞLARI

Okumak âyinsel bir etkinliktir; okuma etkinliği, insanı “kişisel süresinin dışına atarak” mitolojik bir davranış içermektedir (Eliade 1992:182). Gazete okuma âyininin cemâati gazete okurlarıdır. Çoğu birbirini hiç görmemiş olan gazete okurları *hayâlî bir cemâat* (Anderson 1995:21) oluşturmaktadırlar.

Görsel bir eğretilenlemlle söylenecek olursa, gazeteler hayâlî cemaatlerin *hayâlî kâğıt kentleridir*.

Ölüm ilânları, bu hayâlî kâğıt kentlerin kâğıt mezar taşlarıdır.

İçine girip birlikte mezar taşlarını tek tek okuyacağımız bu kâğıt mezarlıkların bulunduğu kâğıt kentlerin adı *Akit, Cumhuriyet, Evrensel, Hürriyet, İkibinde Yeni Gündem, Milliyet, Radikal, Sabah, Türkiye, Yeni Şafak ve Zaman*'dir. Adı geçen bu onbir gazetede, 2001'in Ocak ayı boyunca, toplam 469 adet ölüm ya da anma ilânı yayımlanmıştır.

O'NUN ÖLDÜĞÜNÜ SÖYLEMEK

Ölüm ilânlarında söylenen, adına ilân verilen kişinin öldüğüdür. Ancak, o kişinin öldüğü söylendiğinde basit bir biçimde yalnızca o kişinin *öldüğü* söylenmez. O kişinin öldüğü söylenirken kim olduğu, öteki/lerle ölen arasındaki ortaklıkları ve onunla öteki/leri neyin farklılaştırdığı da söylenir; böylece ötekinin de belirlendiği bir ortak kimlik inşa etme sürecine girilmektedir.

“Ölmek” sözcüğünün türediği “öl” kökü eski Türkçe'de *ıslak, yaş, nem* anlamlarına gelmektedir. “Ölmek”; yaşın geçmesi, uzaması nedeniyle gücü, direnci kalmamak, gücü tükenmektir. Ölmek, Türkçe'deki yaşam, yaşamak sözcüklerindeki ıslaklık, sululuk anlamlarının genişlemesiyle “yaşamın son bulması, diriliğin bitimi”dir (Eyuboğlu 1988:528).

Ne var ki kâğıt kentlerin mezarlıklarında çoğu zaman hiç kimsenin *ölmüş olduğu* görülmez; çünkü kâğıt mezarlıklarda insanlar çoğunlukla “kaybedilmiş”tir. “Kaybetmek” fiili, Arapça *gaybdan* gelmektedir, yani *kayıp*. Kayıp olan şey, “gizli olan, göze görünmeyen şey”dir; kayıp olanlar, “belirsiz, bilinmeyen şeyler”dir. *Âlem-i gayb* “gözle görünmeyen şeyler âlemi” anlamına gelirken, *Âlim-i gayb* “görünmez şeyleri bilen, Allah” demektir (Devellioğlu 1998:280). Öyleyse, onu kaybettiğimizi söylediğimizde aslında söylediğimiz şey, onun, gözle görünmeyen, gizli, bizim için belirsiz bir âleme gittiğidir. Bu dinsel rengin baskınlığı ölüm ilânlarında çarpıcıdır. Hemen hemen bütün kâğıt kentlerin mezarlıklarında insanların çoğu ya *kaybedilmiştir* ya da *vefat etmiştir* (sadece insanlar “vefat eder”). Kâğıt kentlerde “Hakk'ın rahmetine kavuşanlar” da çokçadır. “Sınav âleminden sonsuzluk âlemine intikal eden” de vardır. “Dar-ı bekaya irtihal etmiş” olanın [ahrete göç edenin] yanı sıra, “Hakka yürüyen” de bulunmaktadır. O, yâni ölen kişi, *hüsnü şahadet ile ve haklar helâl edilerek son yolculuğuna uğurlanmaktadır*.

Dinsel rengi daha da ağır basan bir kısım ilânlar, “Hepimiz Allah'tan geldik, dönüşümüz de muhakkak ki O'nadır” (*Yusuf Bozkurt Özal* için verilen ilân, *Milliyet*, 22 Ocak 2001) ya da aynı anlama gelen “İnna lillahi ve inna

ileyhi raciûn" (*Akit*, 21 Ocak 2001) başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. İlânda cenaze törenine çağrı yapılıyorsa (ilân yalnızca başsağlığı/taziye ilânı değilse) "Merhumun/merhumenin naaşı ... Camii'nde öğle namazına müteakip kılınacak cenaze namazının ardından ... mezarlığına defnedilecektir" cümlesi yer alır; ardından da merhumeye/merhuma *Allah'tan rahmet dilenir*.

Diğer ilânlarda ise, ölen; "aramızdan ayrılmıştır", "artık yoktur", "amansız hastalığa yenik düşmüştür" ya da "zamansız bizi yalnız bırakmıştır". Bu ilânlarda, ölenler *çoğunlukla* "yitirilmiştir", yitip gitmişlerdir, başka bir deyişle "ortadan kalkmış, yok olmuşlardır" (Eyuboğlu 1988:758).

Ölüm *ötekileştirilenin* uyguladığı şiddetle gerçekleşmişse, kişi "yaşamdan kopartılmıştır", "toprağa düşmüştür" ya da "katledilmiştir". Çoğun bu tür ilânlarda, ölen kişi/ler "ölüme ölümle meydan okumuştur" (*Evensel*, 20 Ocak 2001), "ölümsüzleşmiştir" (*Evensel*, 27 Ocak 2001).

Ötekine karşı etkin bir biçimde mücadele ederken öldürülen/ler siyasal kimlikleri ne olursa olsun *şehit* olmuşlardır: Gaffar Okkan beş polis memuruyla birlikte "Devlet ve Millet düşmanlarının menfur saldırısı sonucunda" (*Milliyet, Sabah*, 26 Ocak 2001), onbir kişi ise "Dersim Malazgirt Hezinge köyü yakınlarında devlet güçleriyle girdikleri çatışmada" (*Evensel*, 27 Ocak 2001) *şehit düşmüşlerdir*.

ÖLENİ ANMA İLÂNLARI

Cemâat, üyelerinin toplumsal ölümlerini elinden geldiğince geciktirmek, hattâ engellemek için anma ilânları verir. Öleni anma ilânları cemaatin belleğinin tazelenmesi içindir; ölenin düzenli olarak anılması anımsamayı olanaklı kılarak ortak kimliğin temeli olan ortak bir bellek oluşturmaktadır. Bu oluşum/olusturma zorunludur; çünkü Hint dünyasında denildiği gibi "belleklerini yitirdiklerinde ve bellekleri karmakarışık olduğunda Tanrılar gökyüzünden düşerler" (Eliade 1993:113).

Savaşır'a göre "unutmak" sözcüğünün kökeni için ileri sürülen iki sav vardır: Unutmak sözcüğünün unla, "yemeklerde kullandığımız unla aynı kökten türediği" savı; öteki savsa, bu sözcüğün "bir tür iyileşmek anlamına gelen 'onmak'taki 'on'-un da" birbirleriyle ilişkisine dayandırılmaktadır. Savaşır, "unutmak" fiili üzerine ele aldığı uzun incelemesinde modern Türkçe'deki "anma/anımsamak" sözcüklerinin kökenini araştırarak bu sözcüklerin "[s]indirilemeyen, un ufak edilemeyen, bir besin hâline getirilememiş... bir maddenin geri dönmesi" olarak alımlandığı sonucuna varmaktadır (Savaşır 2000:78, 93).

Gazetelerde yer alan anma ilânları da, bu açıdan bakıldığında "unutul /a/mayan", yani "unufak edilip besin hâline getirilerek sindirilememiş olan" ölümlerin ilânı olarak okunmalıdır. Nitekim anma ilânlarına baktığımızda bu

ilânlarda “unutamamanın/sindirememenin” verdiği ıstırap ile unutmama isteği açıkça görülmektedir:

ANMA: *Canımız, yavrumuz Yasemin'imizi kaybedişimizin 4. yılında yüreğimiz acı, gönlümüz hasret dolu. Allah'ım rahmetini esirgemesin üzerinden. Emel-Mehmet-Özlem-Tolga Ağar (Sabah, 27 Ocak 2001).*

ANMA: *T. Günay Er (1960-1985) Ne çabuk da geçti 16 sene. Seni hep arıyor ve anıyoruz. Bölge (il) hakemi (3749), Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi son sınıf öğrencisi (4379) Beşiktaşlı. Daima evlat acısı ve hasretiyle yaşayan Sinan Er ve ailesi (Cumhuriyet, 24 Ocak 2001).*

Cemâat üyesinin ölümü siyasal bir şiddetle gerçekleştiyse kurulan “anlatının amaçlarına hizmet edilebilmesi için bu şiddetli ölümlerin” özellikle “‘bizim’ diye hatırlanması/unutulmaması gerekir” (Anderson 1995:227):

Uğur Mumcu'yu unutmadık, unutturmayacağız. Türk Ulusu' nun insan onuruna yakışır bir dünyada yaşamayı amacıyla kişiliğinden ödün vermeden mücadele eden, Atatürk İlke ve Devrimlerinin yılmaz savunucusu, ilerici, devrimci, yurtsever, demokrat, aydın, yürekli insan Uğur Mumcu'nun katledilişini bir kez daha şiddetle kınıyoruz. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu (Cumhuriyet, 24 Ocak 2001).

ANMA: *Kanunsuzca kaçırılıp işkence ve zulümle katledilen ser verip sır vermeyen sevgili oğlumun katledilişinin 9. yılında düşüncelerinin önünde saygıyla eğiliyoruz. Ailesi adına babası Sabri Tunç (Yeni Gündem, 6 Ocak 2001).*

Çekilen ıstırapın üzerinin örtüldüğü, bir anlamda saklandığı ilânlarda da “anımsamanın” ayrı bir anlamı bulunmaktadır. Ölen kişiyle ilgili imgeler ve bu imgeleri anımsama aslında *zorunlu* bir edimdir; çünkü anımsanan imgeler anımsayanlara toplumda neyin meşrû olduğunu/olması gerektiğini söyler. Bu nedenle de “[h]erhangi bir toplumsal düzene katılmış bulunanların, ortak anıları olduğunu varsaymaları gerektiği örtük bir kuraldır”; “geçmişin imgeleri ve anımsanan bilgileri” ancak uygulamalarla [performans] sürdürülebilir (Connerton 1992:10,12). Toplumsal belleği tazeleme yollarından biri olan öleni anma ilânları bu önemli uygulamayı çeşitlerinden biridir. İlânlar yoluyla inşa edilen kimlikler “geçmişe olduğu kadar geleceğe de âittir” (Hall 1998: 177):

ANMA: *İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kurucu Dekanı, Büyük Atatürk Devrimcisi, Sevgili Hocamız Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya eserleriyle, öğrencileriyle, az gelişmişlikle savaştan tüm beyinlerde yaşamaya devam ediyor. Bu büyük insanı ölümünün 10. yılında mezarı*

başında anıyoruz. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunlar Derneği (Cumhuriyet, 28 Ocak 2001).

ANMA: Eğitimci, yazar Enver Naci Gökşen'i ölümünün 15. yılında saygı ve sevgi ile anıyoruz. Eşi, gazeteci arkadaşları ve öğrencileri (Cumhuriyet, 16 Ocak 2001)

ANMA ve MEVLÛT: Babamız, kukla ve karagöz sanatkârı, büyük üstad Hadi Poyraz (Poyrazoğlu) ölümünün 1. yıldönümünde anılacaktır. Akraba, dost ve sevenleri davetlidir. Erol Poyraz, Mehmet Poyraz (Sabah, 17 Ocak 2001).

KÂĞIT MEZARLIKLARIN KÂĞIT KENTLERE GÖRE DAĞILIMI

Ölüm ilânı sayısının gazetelere göre dağılımına baktığımızda incelenen onbir gazetede yayımlanan her üç ilândan birinin *Hürriyet Gazetesi*'nde çıktığı; dolayısıyla Türkiye'deki en büyük hayâlî kâğıt mezarlığın burada bulunduğu görülmektedir. Bir kentin mezarlığı ne kadar büyük ve gösterişliyse, bu, o kentin sahip olduğu iktidar hakkında da bize dolaylı, ama çok doğru bir bilgi sunmaktadır.

Hürriyet'in ardından her altı ilândan birini yayımlayan *Cumhuriyet*, onun ardından her dokuz ilândan birini yayımlayan *Milliyet* ve her onbir ilândan birini yayımlayan *Sabah* gelmektedir. Sıralama şu şekilde sürmektedir: *Yeni Gündem*, *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Akit*, *Evrensel*, *Türkiye* ve *Radikal*.

ÖLÜM İLÂNLARINDA ÇOKLU KİMLİKLER

Ölüm/anma ilânlarının ölen bir grup insan için verildiği görülse de bu ilânlar genellikle tek bir kişi için verilmektedir. İlânda ölen kişinin bireysel kimliği, kimi zaman birkaç sözcükle kimi zaman da birkaç cümleyle resmedilerek (mezar taşlarına ölenin adı, soyadı, doğum-ölüm tarihi, ölüm nedeni ve ölenin mesleğini bildiren çeşitli işaretlerin işlenmesi gibi [Ömek 1971:66-71; Emiroğlu 2001:54-55]), çoğunlukla bir dizi çoklu kimliğin birarada işlemeyle var olmaktadır; başka bir deyişle, bireysel kimlik çoklu kimlikler olarak anlaşılmalıdır: Benliğin temsili olarak kimlik yekpâre bir bütün değildir. Kimlik, "[n]ihâî ya da mutlak bir dönüş yapabileceğimiz sabit bir başlangıç noktası" değildir, "imgelemimizin bir oyunu", bir hayâl de değildir; kimlik, "tarih ve kültür söylemleri içinde oluşan" değişken bir konumlanmadır (Hall 1988:178). Her bireyin kimliği "bir ya da birden fazla ulusal/etnik kimlik, cinsel, dinî, kültürel, sınıfsal, meslekî vb." kimliklerinin bileşiminden oluşan bir bütünü oluşturmaktadır (Gürses 1999:80-81, Fitzgerald 1993:34). Ölüm/anma ilânlarında ölen kişinin farklı kimlik kaynakları çoğu zaman bir

ilânda alt alta sıralanmaktadır: Örneğin, ölen kişi, “5 yıl hapis yatmış, gazetecilik yapmış”, hem de “bir eş, bir baba” olarak (*İlhan Baş* için verilen ilân, *Cumhuriyet*, 30 Ocak 2001) ya da ölüm ilânında adı geçenlerin hem “kızı, ablası, annesi, kayınvalidesi”, hem de “Bakırköy Lisesi emekli öğretmeni” (*Faize Yolgeçenli* için verilen ilân, *Hürriyet*, 2 Ocak 2001) olarak ilân edilebilir.

Her topluluk/grup kendi kimliğini inşâ ederken bireyin çoklu kimliğinin bir parçasını alarak diğer parçalarını görmezden gelebilir: Kâğıt mezarlıklarda, ölen tek kişi için bazen farklı kentlerde farklı mezartaşları hazırlandığını görürüz.

Örneğin, Thilda Kemal, Alfa Basım Dağıtım-Everest’in verdiği ilânda “Çağdaş Türk Edebiyatının onuru, büyük yazarımız Yaşar Kemal’in değerli eşi” (*Cumhuriyet*, 19 Ocak 2001) iken, *Yeni Gündem Gazetesi* çalışanları için “Türkiye’nin yazarlara ve aydınlara uygulayageldiği baskıları eşi ile birlikte tek vücut olarak göğüsleyebilmiş, 12 Mart darbesinin karanlık güçleri tarafından hapislerle tanıştırılmış, Yaşar Kemal’in kitaplarının çevirileriyle Anadolu’nun sessiz çılgını dünyaya ulaştırmış” birisidir (*Yeni Gündem*, 19 Ocak 2001). Aynı Thilda Kemal, ailesi için ise “Abdülhamid’in baştabibi Jak Paşa’nın torunu, Salomon ve Kadun Serrero’nun kızları, Raşit Gökçeli’nin annesi, Tauman Gökçeli’nin kayınvalidesi, Ali Gökçeli’nin büyükannesi ve Yaşar Kemal’in eşi”dir (*Sabah*, 18. Ocak 2001).

Başka bir örnekte, Yusuf Bozkurt Özal, *Akit Gazetesi*’nin kendi verdiği ilânda “Değerli siyasetçi, devlet Eski Bakanlarımızdan, 8. Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın muhterem kardeşi” (*Akit*, 11 Ocak 2001); İlim Yayma Vakfı Mütevelli Heyeti için ise “Vakfımız kurucu üyelerinden”dir (*Yeni Şafak*, 11 Ocak 2001); ama Demokrat Parti Başkanı İsmet Hacısalıhoğlu için “Demokrat Parti Eski Genel Başkan vekilimiz, değerli devlet adamı”dır (*Yeni Şafak*, 12 Ocak 2001).

KÂĞIT KENTLERİN MEZARLIKLARINI YAPTIRANLAR

Ocak 2001’de adı geçen onbir gazetede yayımlanan, yaklaşık olarak her üç ilândan birini ölen kişinin ailesinin ya da yakınlarının, ikisini ise ölen kişinin bağlantılı olduğu kurumların verdiği görülmektedir.

Ölüm ilânını aileler verdiğinde genellikle ilânlarda ölen kişinin ailesinin soyağacı yer almaktadır. Bu soyağacı, ölen kişinin, dolayısıyla ailesinin toplumdaki ayrıcalıklı konumunu -çoklu kimliklerin sergilenmesiyle de- açıkça serimlemektedir.

Ailelerin verdiği ölüm ilânlarında soyağacının dökümünün yapılması çok önemlidir. Ailenin soyağacı, ailenin kökeninin ne kadar eskilere gittiğini

göstermekte ve büyüklü bir saygınlık yaratılarak soylu bir kökenle övünül-
mektedir. İyice yerleşmiş bir kökene sahip olmak, tarihi olmak, dolayısıyla
var olmak demektir (Eliade 1993:168). Ölüm ilânlarında bu, ilânları okuyan-
larla paylaşılan ve yeniden üretilen bir mittir. Ölüm ilânında ailenin geçmi-
şini ortaya döken bu mitsel öykü ailenin kökenini anlatarak *kozmozogonisini*
önceden varsayar ve sürdürür (Eliade 1993:113). Birçok ölüm ilânında aile-
nin soy ağacı, *İlyada*'da savaş meydanında Diomedes'le karşılaşan
Glaukos'un kendi soyunu sopunu (Homeros 1984:188-191) anlattığı uzun-
luktadır neredeyse.

Örneğin, *Cumhuriyet Gazetesi*'nde verilen bir ölüm ilânında (5 Ocak
2001), Fatma Barşal, "Bosna Hersek Umumi Valisi Yenişehirli Vezir İbra-
him Paşa ile Bahriye Nazırı Moralı İbrahim Paşa'nın torunları, İstanbul me-
busu merhum Salih Cimcoz ile merhume Hasene Cimcoz'un kızları" olarak
tanıtılmaya başlandıktan sonra Barşal'ın kim/ler/in ablası, baldızı, görümcesi,
teyzesi, halası, kardeş çocuğu, yengesi, anneannesi, büyükannesi, kayınvali-
desi, annesi ve eşi olduğu isim isim söylenerek ailenin şeceresi tekrarlan-
maktadır.

Kâğıt kentlerdeki her üç mezartaşından ikisini inşâ eden kurumların sun-
dukları mezartaşı yazılarında hem ölen kişinin ailesine hem de kurumun
kendi camiasına başsağlığı dilediklerini okuruz. Ölen kişi, söz konusu ku-
rumda çalışan kişinin kendisi değil, bir yakını (örneğin "Bankamız Erzurum
Şube Müdürü'nün babası" [*Müslüm Şimşek* için verilen ilân, *Milliyet*, 25
Ocak 2001]) olsa bile kurum *çok üzgündür*. Bu ilânlarda alışık olunduğu
üzere, kurum o kişinin ölümünü "büyük bir üzüntüyle" ya da "teessürle" öğ-
renmiştir, ölen kişinin "âni vefatıyla sarsılmıştır".

Söz konusu kurumların verdiği ölüm ilânlarında kurumun, ölen kişinin
ailesinin yanı sıra kendi camiasına da başsağlığı dilemesi, ölen kişiyi ve ölen
kişinin ailesini kurumla ilişkilendirmektedir. Kurum camiasının ölen kişinin
ailesinin kederini paylaşması kurum camiasını, dolayısıyla kurumu, ölen ki-
şinin ailesine bağlamaktadır.

Kurumların, ölen elemanları ya da elemanlarının ölen yakınları için ver-
dikleri ilânlarda genellikle iki isim koyu puntoyla yazılır: Ölenin adı ve ku-
rumun adı. Bu iki isim arasında yazılanlar ise yalnızca bu iki varlığı ortak bir
kimlik içinde eriterek birbirine bağlamak içindir.

Aslında bağdan da öte birinin diğeri içinde erimesi/eritilmesi söz konusu-
dur. Kurumun, bizim içinde eridiğimiz büyük aile olduğu iletisini *simgesel*
olarak en açık biçimde Koç Holding'in verdiği çok sayıdaki ölüm ilânında
görmek olanaklıdır. Koç Holding'in verdiği ilânlarda, siyah çerçevenin sol
alt köşesine (çerçeve çizgisinde kesinti yapılarak) holdingin boynuz biçimli
amblemi konmakta ve altına da "Koç" yazılmaktadır. Böylece, kurumun

ölümünden dolayı duyduğu kederle bağlandığı ölen kişi ve ailesinin bu büyük ailenin, Koç ailesinin sınırları içinde olduğu; başka bir deyişle içerinin Koç Holding, içerilenin ölen kişi ve ailesi olduğu açıkça anıstırılmaktadır. Eğer yitiğimiz/kaybımız dolayısıyla bizim kadar üzülen başka bir aile içinde yaşıyorsak, elbette burada, ezen-ezilen, ekonomik sömürüye uğrayan insanlar değil, sevilen kollanan bireyler vardır yalnızca.

Ailelerin kendi üyeleri veya kurumların elemanları için verdikleri ölüm ilânlarında *etnik bir topluluğun kimliğinin bütün ana niteliklerini* (söz konusu ana nitelikler için bkz. Smith 1999:42) görmek olanaklıdır: ortaklaşa (kolektif) bir özel ad (kurumun adı), ortak bir soy miti (ailenin kökeni, adına ilân verilenin kurumdaki/toplumdaki statüsü), paylaşılan tarihî anılar (aileyle/kurumla sahip olunan ortak geçmiş), özel bir 'yurt' bağı (ailenin kendisi, kurum) ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu (ölümün verdiği kederin birleştirdiği aile üyeleri, kurum camiası). Bu, *ideolojik düzeyde sahte bir birlik kurma* saplantısıdır; böylece, kolektif kimlik ortak gelenekler, ortak ve yaşanmış bir tarih duygusu aracılığıyla sürdürülmektedir (Morley-Robins 1997:56,107).

KÂĞIT MEZARLIKLARIN İTİBARLI SAHİPLERİ

Bu ilânların ezici çoğunluğu, devlete bağlı kurumların, çeşitli şirketlerin, bankaların, eğitim kurumlarının, parti, dernek, sendika ve vakıfların üst düzey çalışanları ya da üst düzey çalışanlarının birinci dereceden ölen yakınları için verilmektedir. Ölen asla sıradan birisi değildir. Ölen,

"Bankamız Şube Müdürü", "Bankamız Emekli Yöneticisi", "Mütevelli Heyetimiz Üyesi", "Prof. Dr.", "Dernek Şube Başkanımız", "Fakültemiz Kurucusu", "Vakfımız kurucu üyesi", "Av.", "... Dönem .... Milletvekili", "Devlet Eski Bakanı", "Değerli bilimadamı", "Türk Ecza Kooperatifçiliği hareketinin büyük önderi", "... Camii Eski Dernek Başkanı", "Holdingimiz Eski Alım Satım Müessesesi Alım Müdürü", "... Gazetesi kurucusu", "... Gazetesi sahibi", "... Rotary Kulübü kurucusu", "Türk İşadamları Derneği İkinci Başkanlarından", "Değerli yazar, sendika üyemiz", "... sanatkârı, büyük üstad", "Emekli Tümamiral", "Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı Emekli Deniz Tabip Albay", "... eşrafından" ya da "Trakya ve İstanbul'un piri tüccarlarından"dır.

Sayılan unvanlara/konumlara sahip kişilerin *birinci derecede yakınları* da, örneğin *Etimesgut Ülkü Ocacı Başkanı'nın sevgili babası (Mustafa Yılmaz için verilen ilân, Türkiye, 10 Ocak 2001)*, *Petrol Ofisi A.Ş. Genel Müdürü'nün değerli annesi (F. Sabahat Tuncer için verilen ilân, Milliyet, 7 Ocak 2001)* ya da *Harran Üniversitesi Rektörü'nün saygıdeğer babası (Yusuf*

Büyükburç için verilen ilân, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 2001) kâğıt mezarlıkların itibarlı sahipleri arasındadır.

KÂĞIT MEZARLIKLARA GÖMÜL-ME-YENLER: EZİLENLER

2001 Yılı Ocak ayında yukarıda adları yazılı onbir günlük gazetede yayımlanan 469 ölüm/anma ilânından yalnızca 3'ü iki küçük çocuğa aittir: Çocuklar, bu kâğıt mezarlıklara gömülmemektedir.

469 ölüm/anma ilânından 130'u kadınlar için verilmiştir. Başka bir deyişle, kâğıt kentlerde mezarlık sahibi olan yaklaşık her 4 erkeğe karşılık yalnızca 1 kadın vardır. Öldüğü duyurulan ya da ölüm yıldönümünde anılan kadınların büyük bir bölümü de ilânlarda kendileri olduğu için değil, o önemli kişinin *kıymetli annesi*, diğer önemli kişinin *muhterem kayınvalidesi* veya önemli öteki kişinin *sevgili eşi* olduğu için kâğıt mezarlıkta yer sahibi olmaktadır.

Ailelerin verdiği ve soyağacının gösterildiği ölüm/anma ilânlarında ölen kişi erkekse "Ailemizin Büyüğü"dür, ilânlarda çok az kadın bu konumu hak etmektedir. Ölen kadın asla *eşraftan* değildir; olsa olsa eşraftan olanın eşi veya kızıdır. Aile adına ilânı verenler genellikle ailenin erkekleridir ve bu kimi zaman ilânın altına açıkça yazılır.

Ölen kişinin soyağacında sıralama rastgele yapılmaz: Ailenin karı-koca çiftleri, ölen kişinin yakını olarak sıralanıyorsa çoğunun adı önce anılır, sonra kadının. Bu kural üç kuşak önce yaşamış merhum ve merhumeler için geçerli olduğu kadar, ilân verildiğinde yaşayan çiftler için de genellikle geçerlidir.

Ölen kadın, diğer ailenin gelini ise, sıralamada kimlerin kardeşi olduğundan da önce hangi ailenin gelini olduğu yer alır. Ölmüş kişi baldız, görümce ve aynı zamanda teyzeyse, ailenin soyu asıl olarak erkek tarafından sürdürüldüğü için sıralamada teyze aşağıya yazılır.

Kimi fotoğraflı olarak yayımlanan ölüm ilânlarında da kadınlar azınlıktadır. 2001 yılının Ocak ayına âit ilânların 51 tanesinde ölen kişinin fotoğrafı bulunmaktadır; bu 51 fotoğraflı ilândan 7'si ölmüş kadınlara aittir. Fotoğraflı ilânlarda, çoğu kravatlı, ciddi bir yüz ifadesiyle bize bakan bu ölü erkekler, belli bir dünya görüşünü, bakış açısını âyine katılan okuyucuya sunarak herhangi bir biçimde onlarınkinden farklı olan zedelenmiş kimlikleri uyuşturmaktadır. Belli bir yorumun sonucu olan bu fotografik imgeler toplumdaki egemen kimlikleri görünür kılarak da insanlar için yeni görme yollarını belirlemektedir (Sontag 1999:108-109). Yeni/egemen görme yollarının biçim-

lendiği ölüm ilânlarındaki fotografik imgeler dünyası kadın imgesini içermemektedir.

Kâğıt mezarlıklarda gömülü olmayan ezici çoğunluk ise yoksullardır. Gazete okuma âyinine katılmayan yoksullar, kâğıt kentlerin yurttaşları değildir: Yurttaş olmayanın meşrû bir kimliği yoktur, meşrûyeti olmayanın ise var olduğu kuşkuludur. “Kimlik varolmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür”; güçlü bir kimlik, Connolly’nin deyişiyle, “bir dizi farklılığı kötü, akıldışı, anormal, ..., tehlikeli”, yani *öteki* olarak kurmaya çalışacaktır (1991:94). Bunu yaparken de asıl yapacağı ötekinin varlığını (onun varlığı kendisi için zorunlu olmasına rağmen) görmemeye çalışmak olacaktır. Bu işleyişin altında ise kâğıt kentlerin temel ideolojisi bulunmaktadır.

Kâğıt kentlerin efendileri iktidar sahibi erkeklerdir; mezarlıklarını da kendileri için düzenleyerek kendi kimliklerini her gün yeniden inşa etmekte ve iktidarlarını pekiştirmektedirler. Kâğıt kentlerde mezar taşı olmayanlar; kadınlar, çocuklar, cinsel kimliği farklı olanlar, dinsel kimliği farklı olanlar, etnik kimliği farklı olanlar, yoksullar; “bariz ya da gizli bir biçimde dışlananlar” (Ahıska 1996:31) olarak *ezilenlerdir*; kimlikler asla yansız olmadığından hegemonik olan kimlik/ler farklı olanı dışlamaktadır. Böylece, güçlü kimliğin var olabilmesi için gerekli, ama tehlikeli de olan ezilenler, günlük gazetelerde ölüm ilânlarında (da) görülmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ahıska, Meltem (1996) “Kimlik” Kavramı Üstüne Fragmanlar”. *Defter*, Bahar, sayı 27, 11-35.
- Anderson, Benedict (1995) *Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (çev.: İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Connolly, William E. (1991) *Kimlik ve Farklılık. Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri* (çev.: Fermâ Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, Paul (1992) *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (çev.: Alâeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Dayan, Daniel (1998) “Particularistic Media and Diasporic Communications.” *Media, Ritual and Identity* içinde, Tamar Liebes – James Curran (ed.). New York: Routledge.
- Dégh, Linda (1994) *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington: Indiana University Press.
- Devellioğlu (1998) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eliade, Mircea (1992) *Kutsal ve Dindışı* (çev.: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea (1993) *Mitlerin Özellikleri* (çev.: Sema Rifat). İstanbul: Simavi Yayınları.
- Emiroğlu, Kudret (2001) *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1988) *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Fitzgerald, Thomas K. (1993) *Metaphors of Identity – A Culture-Communication Dialogue*. Albany: State University of New York Press.
- Gürses, Hakan (1999) “İkinci İsim: Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler” *Birikim*, sayı 121, 72-84.
- Hall, Stuart (1998) “Kültürel Kimlik ve Diaspora.” *Kimlik, Topluluk/Kültür/Farklılık* içinde, J. Rutherford, A. Stuart ve ark. (ed.) (çev.: İrem Sağlamer). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Homerios (1984) *İlyada* (çev.: Azra Erhat – A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları.
- Insin, Engin–Patricia K. Wood (1999) *Citizenship & Identity*. London: SAGE Publications Ltd..
- Lefebvre, Henri (1998) *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (çev.: Işın Gürbüz) İstanbul: Metis Yay.

Doğu Batı

- Morley, David–Kevin Robins (1997) *Kimlik Mekânları – Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar* (çev.: Emrehan Zeybekođlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mulkay, Michael (1993) Social Death in Britain. *The Sociology of Death* içinde, David Clark (ed.). Oxford: Blackwell Publishers.
- Örnek, Sedat Veyis (1971) *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Savaşır, İskender (2000) *Kelimelerin Anayurdu ve Tarihi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, Anthony D. (1999) *Millî Kimlik* (çev.: Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.